

Proefdraaien in de gevangenis van Haren. Visies en ervaringen van deelnemers

Beyens, Kristel; Breuls, Lars; Heirstrate, Marlies; Vanhouche, An-Sofie

Published in:
Panopticon

Publication date:
2023

License:
Unspecified

Document Version:
Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Beyens, K., Breuls, L., Heirstrate, M., & Vanhouche, A-S. (2023). Proefdraaien in de gevangenis van Haren. Visies en ervaringen van deelnemers. *Panopticon*, 44(4), 253-273. <http://www.maklu-online.eu/nl/tijdschrift/panopticon/issue-1-januari-februari-2023/issue-4-juli-augustus-2023/proefdraaien-de-gevangenis-van-haren/>

Copyright

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form, without the prior written permission of the author(s) or other rights holders to whom publication rights have been transferred, unless permitted by a license attached to the publication (a Creative Commons license or other), or unless exceptions to copyright law apply.

Take down policy

If you believe that this document infringes your copyright or other rights, please contact openaccess@vub.be, with details of the nature of the infringement. We will investigate the claim and if justified, we will take the appropriate steps.

Proefdraaien in de gevangenis van Haren

KRISTEL BEYENS^a,
LARS BREULS^b,
MARLIES HEIRSTRATE^c &
AN-SOFIE VANHOUCHE^d

Visies en ervaringen van deelnemers

Panopticon, 44 (4), 253-273
© 2023 Maklu | ISSN 0771-1409 | Juli 2023

- a Gewoon Hoogleraar, onderzoeksgroep Crime & Society, vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel (corresp.: kristel.beyens@vub.be)
- b Deeltijds docent en deeltijds postdoctoraal onderzoeker, onderzoeksgroep Crime & Society, vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel
- c Assistent en doctoraal onderzoeker, onderzoeksgroep Crime & Society, vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel
- d Docent, onderzoeksgroep Crime & Society, vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel

TESTING THE PRISON OF HAREN: VIEWS AND EXPERIENCES OF PARTICIPANTS

In September 2022, a mock detention was organized in the then soon to be opened prison in Haren to test the operation of the prison and to offer the opportunity to external persons to have a detention experience. About 50 participants, mostly judicial actors, took part in this so-called immersion. While existing scholarship focuses on the experiences during short term prison visits, research on participants' experiences of mock detentions is non-existent. This study aims to fill this knowledge gap by researching the participants' views on detention, their detention experiences and the impact of the detention on their psychological and physical well-being. The results show that the participants seem to realize that a mock incarceration is different from a real detention experience. However, several of their experiences are similar to prison experiences that are reported by real prisoners in prison research. Our findings illustrate i.a. the importance of the treatment and communication by staff as well as of the material detention circumstances on detention experiences. We conclude with some reflections on the usefulness of mock detentions to increase our knowledge of the challenges of prison life.

Key words: Mock detention, detention experiences, judicial actors

Kernwoorden: Proefopsluiting, detentie-ervaringen, magistraten

1. INLEIDING

Op 18 en 19 september 2022 kreeg een groep van hoofdzakelijk magistraten en gerechtelijke stagiaires de gelegenheid om deel te nemen aan een 'immersieweekende', ter voorbereiding van de opening van de nieuwe gevangenis van Haren, die op termijn ter vervanging komt van de gevangnissen van Vorst, Berkendael en Sint-Gillis.¹

De doelstelling van het proefdraaien, waarbij externe deelnemers de rol van gedetineerden opnemen, was tweeledig. Ten eerste wilde men de interne werking en de procedures

¹ Voor meer informatie over de totstandkoming van de gevangenis van Haren en de discussies hieromtrent, zie Beyens (2022).

van de gevangenis uittesten met het personeel. Ten tweede wilde men aan magistraten de gelegenheid geven om twee dagen en een nacht *“in de schoenen van een gevangene te staan”* en hen *“bewust te maken van de realiteit van de gevangenis en het gevangeniswezen”* (persoonlijke communicatie vanuit het Instituut voor Gerechtelijke Opleiding aan de deelnemers, 12 september 2022).

Een impliciet achterliggend idee was dus dat het effectief ervaren van de deprivaties van een opsluiting in een gevangenis (cf. Sykes, 1958; O'Donnell, 2014; Shammass, 2014) tot een beter begrip hiervan zou leiden. Dat sluit aan bij de stelling van Ross (2015), die aangeeft dat er verschillende manieren zijn om in contact te komen met het gevangeniswezen, onder meer het opgesloten zijn in een gevangenis, het werken in een gevangenis, het bezoeken van een gevangenis, het bekijken van documentaires, het bezoeken van een gevangenis-museum, etc. Hij stelt bovendien dat *“experiencing and understanding a particular phenomenon can range along a continuum that places at one end ‘high engagement’ and at the other ‘low engagement’”* (Ross, 2015: 398), waarbij verwacht wordt dat ervaringen met een hoog engagement en een hoge authenticiteit, een sterkere (leer)impact op de betrokkenen hebben. Een proefopsluiting impliceert een relatief hoog engagement, maar wordt door Ross (2015) niet expliciet vermeld in zijn omvangrijk overzicht. Dat komt wellicht door het unieke karakter van zulke proefopsluitingen: ze vinden zelden plaats, omdat het om organisatorische (en vermoedelijk ook juridische) redenen niet mogelijk is om externe ‘vrijwilligers’ op te sluiten tussen gedetineerden in volop draaiende gevangenissen, al helemaal niet als die gevangenissen kampen met overbevolking. Dat belet overigens niet dat personeelsleden in sommige penitentiaire inrichtingen vrijwillig ‘een isolatie-ervaring’ kunnen ondergaan, waarbij ze enige tijd in een isolatiecel doorbrengen (persoonlijke communicatie door een directielid van het detentiecentrum Rotterdam, 7 februari 2023).

Het proefdraaien van een gevangenis die bijna klaar is om geopend te worden met penitentiair personeel en enkel externe vrijwilligers is dus redelijk uniek en er is al helemaal geen onderzoek verricht naar de ervaringen van de deelnemers hieraan. Toch is België met het proefdraaien van een nieuwe gevangenis met externen die de rol van gedetineerden opnemen, niet aan haar proefstuk toe: dit gebeurde reeds bij de opening van de gevangenis van Beveren in 2014 bijvoorbeeld. Wetenschappelijk onderzoek naar de ervaringen van de deelnemers aan de proefopsluiting in Beveren werd toen evenwel niet gevoerd. Ook op internationaal vlak vinden we geen wetenschappelijk onderzoek naar de ervaringen van deelnemers aan proefopsluitingen. Wel is er onderzoek gedaan naar ervaringen en visies bij deelnemers aan een gevangenisbezoek (zie bv. Piché & Walby, 2010; Bijmens, 2018). Het gaat dan vaak om studenten criminologie of strafrecht die in het kader van hun opleiding een gevangenis bezoeken en er een rondleiding krijgen. Deze literatuur toont aan dat gevangenisbezoeken voornamelijk ingezet worden vanuit pedagogische doeleinden. Een dergelijke vorm van ervaringsleren laat toe om theoretische kennis vanuit praktijkervaringen te begrijpen. Onderzoek naar gevangenisbezoeken in België toont bijvoorbeeld aan dat studenten criminologie na gevangenisbezoeken bepaalde vooroordelen (uit sensationele nieuwsmedia) bijstelden en na het bezoek het gevoel hadden een realistischer beeld te hebben van het leven binnen de gevangensmuren (Bijmens, 2018). Het idee is dus dat zulke bezoeken een meer beklijvende ervaring creëren dan geschreven cursusmateriaal en dat kennis daardoor langer blijft hangen (Calaway et al., 2016; Rockell, 2009). Vooral wanneer de rondleiding erin slaagt de sociale afstand met gedetineerden te verminderen, heeft het bezoek tevens een humaniserend effect, in de zin dat het de empathie bij de meerderheid van de studenten kan vergroten voor personen die opgesloten zijn in een gevangenissetting (Murdoch, 2020; Stacer et al., 2017). Interactie met gedetineerde personen

tijdens een gevangenisbezoek zou bovendien bij studenten tot meer steun leiden voor re-integratieprogramma's en gemeenschapsgerichte straffen (Calaway et al., 2016).

Niettemin wordt ook regelmatig de vraag gesteld of zulke gevangenisbezoeken ethisch verantwoord zijn. Zo zullen er altijd deelnemers zijn die het bezoek vooral zien als een spektakel en/of creëert het gevangenisbezoek een zoo-gevoel bij de deelnemers of de gedetineerde personen, zeker wanneer die laatste groep niet betrokken wordt bij de rondleiding (Arford, 2017; Meisel, 2008). Bovendien wijst onderzoek op het vaak mooie, maar onrealistische beeld dat soms wordt geschetst tijdens een gevangenisbezoek. Tijdens kortlopende bezoeken kan de organisator aan *staging* doen en een te idealistisch beeld schetsen van de (materiële) realiteit waarin gedetineerden zich bevinden, waardoor de kennis die bezoekers vergaren diepgang mist (Piché & Walby, 2010; Huckelbury, 2009).

Naast deze studies over gevangenisbezoeken door studenten zijn er tevens publicaties van academici die getuigen over hun ervaringen bij het bezoek aan een gevangenis (Vander Beken, 2015, 2022; Van Schalkwyk, 2020).

Het is echter nog niet onderzocht wat een immersie, zoals deze in Haren, kan teweegbrengen bij de externe deelnemers. We stelden dus een grote noodzaak vast om dergelijke ervaringen en de veronderstellingen die hieraan verbonden zijn, wetenschappelijk te onderzoeken. Zeker indien men, zoals de bovenstaande doelstellingen van de immersie in Haren aangeven, hoopt dat participanten zich bewust worden van de realiteit van de gevangenis. Dit artikel geeft daarom een overzicht van de resultaten van een verkennende bevraging bij de deelnemers aan de immersie in de gevangenis van Haren. De centrale vragen waren hoe de deelnemers hun gevangenisverblijf hebben ervaren, wat hun voorkennis van en hun visie op het gevangeniswezen was, wat hun beweegredenen waren om deel te nemen, en of hun verblijf in de gevangenis hun visie op de gevangenisstraf veranderd heeft.

2. METHODE EN STEEKPROEF

De rekrutering van de deelnemers aan de immersie werd georganiseerd door het Instituut voor Gerechtelijke Opleiding (IGO). Omdat we zoveel mogelijk mensen wilden bevragen, kozen we voor de afname van een vragenlijst tijdens de immersie. We kregen de toestemming van het kabinet Justitie en van het IGO om tijdens de tweedaagse de vragenlijst te laten verspreiden onder de deelnemers. Deze vragenlijst kwam tot stand met de medewerking van de auteurs van dit artikel bijgestaan door collega's uit de onderzoeksgroep.² Gezien de gevangenis van Haren zowel Nederlandstalige als Franstalige gedetineerden zal huisvesten, waren er ook deelnemers van beide taalrollen. De vragenlijst werd daarom beschikbaar gesteld in het Nederlands en het Frans. Ze werden verspreid onder de deelnemers via het personeel tijdens de eerste dag van de immersie, zodat ze tijdens het verblijf rustig in de cel konden worden ingevuld. In de vragenlijst werd duidelijk gemaakt welke vragen bij het ontvangen van de vragenlijst (cf. de start van de immersie) dienden te worden ingevuld alsook welke vragen tegen het einde van de immersie. We waren niet in staat om te controleren of deze richtlijnen werden opgevolgd, gezien de vragenlijst werd ingevuld tijdens het verblijf van de deelnemers in de gevangeniscel, maar gaan ervan uit dat de onderzoekspopulatie in staat is om, zelfs bij het één dag later invullen van de vragen-

2 We danken in het bijzonder Sonja Snacken, Kasia Uzieblo, Elieze TerMOTE en Emilie Gossye. Estelle Hanard en Sonja Snacken checkten de Franstalige versie van de vragenlijst. We bedanken ook Laure Deschuyteneer voor het nalezen van de Franstalige citaten opgenomen in dit artikel.

lijst, hun opvattingen en ideeën van de dag ervoor te kunnen herinneren. De vragenlijsten werden door het penitentiaire personeel en een auteur van dit artikel terug verzameld aan het einde van de immersie.

De vragenlijst bevatte gesloten en open vragen. We vertrokken bij het opstellen van de vragen vanuit het penologische onderzoek naar leefklimaatfactoren in gevangenissen. Boone et al. (2016) voerden een literatuurstudie naar leefklimaat in justitiële inrichtingen en onderscheiden drie 'determinanten' van leefklimaat, die de voorwaarden scheppen waarbinnen een detentieregime en een leefklimaat tot stand komen: (i) gebouwkenmerken; (ii) personeelskenmerken; en (iii) de samenstelling van de gedetineerdenpopulatie. Wat de gebouwkenmerken betreft, is de gevangenisarchitectuur van Haren, met haar campusstructuur met verschillende gebouwen verspreid over de site, nieuw in de Belgische context. Haren is een grote gevangenis voor 1190 gedetineerden, met kleinere afdelingen en leefeenheden van ongeveer 35 gedetineerden. We staan daarom uitgebreid stil bij de vraag hoe de grootschaligheid van het volledige complex en de kleinschaligheid van de leefeenheden ervaren worden door de deelnemers.

Daarnaast onderscheiden Boone et al. (2016) zes leefklimaatfactoren, die zelf een directe invloed op de beleving van het gedwongen verblijf kunnen hebben: (i) autonomie; (ii) veiligheid; (iii) contacten binnen de inrichting; (iv) contacten met de buitenwereld; (v) een zinvolle dagbesteding; en (vi) welbevinden (aspecten zoals beweging, nachtrust en voeding) (zie ook Liebling, 2004). Ook deze aspecten kwamen aan bod in de vragenlijst.

Vervolgens raadpleegden we de literatuur over gevangenisbezoeken. De leerervaringen die men naar voor schuift in deze literatuur, hebben vooral betrekking op sensorische ervaringen die ook door niet-gedetineerde personen kunnen worden waargenomen (zoals specifieke geuren, geluiden, lucht en licht) (Wacquant, 2002; Bijmens, 2018; Herrity et al., 2020) en de materiële condities (Pakes, 2015). Zoals eerder beschreven, behandelt de literatuur over gevangenisbezoeken geen immersies waarbij overnachtingen doorgaan. Naast de algemene literatuur uit de leefklimaatstudies voegden we op basis van de wetenschappelijke literatuur ook een vraag toe over de overnachting. Zo toont wetenschappelijk onderzoek bijvoorbeeld aan dat de nachtrust in detentie onder andere verstoord wordt door het vroege wakken, de kwaliteit van het bed en de matras, het licht en het lawaai (Morris et al., 2021).

Tot slot werden verschillende vragen gesteld die ingaan op wat de deelnemers leerden uit hun verblijf en in welke mate ze verwachten dat hun ervaringen een impact op hun toekomstige professionele handelen zullen hebben. Dergelijke vragen lieten toe om de ervaringen in deze studie af te toetsen aan de pedagogische literatuur over gevangenisbezoeken en de kennis die men tijdens dergelijke bezoeken vergaart.

De antwoorden op de gesloten vragen werden verwerkt met het softwareprogramma SPSS. De rijke antwoorden op de open vragen werden overgenomen in een Excel-file en handmatig thematisch geanalyseerd.³

3 We danken de masterstudenten van de opleiding criminologie van de Vrije Universiteit Brussel die het profiel penologie volgden tijdens academiejaar 2022-2023 voor de bijstand bij het invoeren en de codering van de gegevens uit de vragenlijst. Ook een welgemeend woord van dank aan alle deelnemers van het onderzoek.

Van de 55 deelnemers aan de immersie vulden 36 personen (65%) de vragenlijst in, namelijk 22 Nederlandstaligen (61%) en 14 Franstaligen (39%).⁴ Dit is een beperkte, doch substantiële groep. Er namen 22 vrouwelijke respondenten deel (61%) en 14 mannelijke (39%). 24 deelnemers waren 50 jaar of jonger (67%) en 12 deelnemers ouder (33%).

Wat de professionele achtergrond betreft, namen acht parketmagistraten, drie onderzoeksrechters en zeventien andere magistraten deel (waaronder drie gerechtelijke stagiaires), wat het aandeel juristen in de steekproef op 28 respondenten (80%) brengt. De overige groep respondenten bestond uit een woordvoerder, een opleidingsfunctionaris van het IGO, drie journalisten, een gedetineerde en een academicus. Eén respondent vulde deze, en heel wat andere vragen, niet in. Bij het berekenen van percentages werden de *missings* buiten de berekening gehouden.

29 deelnemers (80%) hadden een diploma master/licentiaat in de rechten, waaronder drie juristen met eveneens een diploma in de criminologie. Hiermee kunnen we concluderen dat de steekproef (80% juristen) redelijk goed overeenstemt met het oorspronkelijke doel van het IGO om zoveel mogelijk magistraten te laten deelnemen aan de immersie.

3. RESULTATEN

3.1 Voorkennis en motivatie

Iets meer dan de helft (n=19⁵; 56%) van de respondenten stelt een zeer beperkte of beperkte kennis te hebben van het gevangeniswezen. Vijftien respondenten (44%) geeft een uitgebreide tot zeer uitgebreide kennis aan. De steekproef bestaat dus uit een gemengd publiek qua voorkennis van het gevangeniswezen, al zou het ook kunnen dat deze verschillen deels een gevolg zijn van verschillen in interpretatie van de vraag. Een duidelijke meerderheid van de respondenten (n=25; 69%) geeft immers aan vroeger reeds een of meerdere gevangnissen te hebben bezocht. Sommigen hebben in het kader van hun gerechtelijke stage meegelopen in de gevangenis. Het gevangeniswezen blijkt dus geen volledige onbekende te zijn voor vele deelnemers en hun deelname aan de immersie past in een langere interesse in alles wat met het gevangeniswezen te maken heeft. Op één respondent na is de kennis van het gevangeniswezen afkomstig uit het professionele leven.

Wel geven respondenten regelmatig aan in de open vragen dat ze niet weten hoe het voelt om gedetineerd te zijn (en daar dus geen kennis over te hebben). Ze hopen dat de immersie hen vooral op dat vlak iets zal leren:

Même si l'expérience est encore certainement bien loin de la réalité, elle permet de vivre l'enfermement, de se mettre à la place d'un détenu et essayer de comprendre son quotidien et son ressenti. (Respondent 3, FR)

Een onderzoeksrechter wijst erop dat theoretische kennis voor hem niet volstaat:

En tant que juge d'instruction, je suis souvent requise de décerner un mandat d'arrêt contre un suspect et j'ai également cette possibilité d'initiative, lorsque les conditions

4 Een deelnemer beantwoordde heel wat vragen niet, waardoor de analyse vaak betrekking heeft op een totaal van 35 respondenten.

5 Voor deze vraag was er een bijkomende *missing* (34 respondenten vulden deze vraag in).

légales sont réunies. Une certaine connaissance théorique de la prison ne me semblait pas suffisante, surtout sur la base de ce que j'entends parfois lors d'interrogatoires et aux audiences. "Connaître" la prison de l'extérieur est différent de la "vivre de l'intérieur" et c'est la raison pour laquelle j'ai voulu faire l'expérience. (Respondent 12, FR)

En hoewel de deelnemers zich bewust zijn van de kunstmatigheid van de immersie, hopen ze vanuit de positie van gedetineerde te kunnen ontdekken hoe een opsluiting aanvoelt:

Van nabij ervaren wat het effect kan zijn van opsluiting, hoe het contact is met de gevangenis, personeel, wat de pot schaft, ... ook al kom ik terecht in een splinternieuw gebouw, zijn er geen "echte" gedetineerden en zal ik omringd zijn met mensen die ik min of meer ken en vertrouw. (Respondent 13, NL)

3.2 Gevangenisarchitectuur en bereikbaarheid

Gezien de gevangenisarchitectuur van Haren breekt met de klassieke sterarchitectuur en deze gevangenis naar Belgische normen een zeer grote gevangenis is, vroegen we de respondenten hoe ze de gevangenisarchitectuur en de bereikbaarheid van de gevangenis hebben ervaren.

Bereikbaarheid

29 deelnemers (80%) kwamen met de wagen naar de gevangenis, vijf (14%) met het openbaar vervoer en twee (6%) met de fiets/bromfiets. 24 deelnemers⁶ (71%) vonden de gevangenis niet vlot bereikbaar, onder andere omwille van de werken in de buurt en de ontoereikende signalisatie, maar ook omwille van de moeilijke bereikbaarheid met het openbaar vervoer, zeker tijdens het weekeinde. Tien deelnemers (29%) vonden de bereikbaarheid echter geen probleem.

Architectuur

Over het algemeen waren de respondenten gemengd positief over het gevangenisontwerp: iets meer dan de helft (n=20⁷; 59%) beoordeelde de gevangenisarchitectuur als aangenaam tot zeer aangenaam. Bijna een derde van de deelnemers (n=11; 32%) had geen uitgesproken mening en slechts drie respondenten (8%) ervoeren de architectuur als (zeer) onaangenaam.

Positieve elementen die werden aangehaald, waren het sanitair, de televisie en de telefoon op cel, het uitzicht naar buiten vanuit de cel, de netheid, en het feit dat alles nog nieuw was. Deelnemers wezen op het open gevoel dat de gevangenis gaf door de gescheiden gebouwen, de beplanting binnen de muren (hoewel beperkt, zie *infra*) en doordat de gebouwen niet te hoog zijn.

Of zoals Respondent 17 (NL) het samenvat:

De verschillende 'houses' op het terrein nemen het idee wat weg dat alle gedetineerden gewoon samen op een hoopje worden weggehouden van de maatschappij. De pogingen

6 Voor deze vraag was er een bijkomende *missing* (34 respondenten vulden deze vraag in).

7 Voor deze vraag was er een bijkomende *missing* (34 respondenten vulden deze vraag in).

tot groene omgeving zijn wel mager. Een zielig boompje hier en daar biedt weinig meerwaarde. Het gebruik van kleur hier en daar alsook de pictogrammen en voorstelling van de site (infoborden) geven een warme indruk. Het uitzicht vanuit het celraam was aangenaam (wat bomen, spoorlijn, VRT-toren in de verte, ...). (Respondent 17, NL)

Tegelijk vraagt een respondent zich af of een gevangenis wel aangenaam kan zijn. Ook in de penologische literatuur werd zulke vraag reeds gesteld. Hoewel licht, natuur, kleur en kunst in de architectuur van een detentiecontext wel degelijk van belang zijn (Beyens et al., 2011: 46-47; Hancock & Jewkes, 2011) en – minstens onbewust – een invloed op de detentiebeleving van gedetineerden kunnen hebben, rijst toch ook de vraag: *“Do experiments in flexible, aesthetically sensitive penal architecture and design in fact represent an extension of state power over the individual; one all the more inhuman due to its apparent absence?”* (Hancock & Jewkes, 2011: 623).

Deelnemers merken ook negatieve elementen op, zoals het gebrek aan groen en de dominante aanwezigheid van beton, wat het geheel koud doet aanvoelen. De ruimte voor de ‘wandeling’ wordt hoofdzakelijk negatief beoordeeld door de overheersing van beton en het gebrek aan voldoende schuilplaats voor de regen:

De ruimte voor de wandeling is te klein en te veel beton. Te weinig schaduw, te weinig groen. (Respondent 11, NL)

De koer voor de wandeling is nogal klein en voelt heel afgesloten aan met de hoge muren. (Respondent 14, NL)

3.3 Groot- versus kleinschaligheid

Drie respondenten (8%) hadden geen uitgesproken mening over de omvang van de gevangenis. Opmerkelijk is dat voor zeventien respondenten (47%) de gevangenis niet aanvoelde als een grote gevangenis; voor zestien respondenten (44%) was dat wel het geval. De meningen zijn dus verdeeld. Uit de commentaren blijkt duidelijk dat het geheel van de gevangenis als (zeer) groot wordt ervaren. De monumentale ingang wordt eerder als afschrikwekkend dan als verwelkomend omschreven en ook de zwerftocht doorheen de gevangenis bij binnenkomst roept bij een aantal respondenten een gevoel van ‘verlorenheid’ op. Het omhoog lopen van de trappen bij het betreden van de gevangenis wordt door een respondent zelfs vergeleken met het bestijgen van de calvarieberg.

Sommige respondenten geven aan dat er een gevoel van ruimte is gecreëerd door het ontwerp van de site:

Door de verschillende gebouwen heb je niet het gevoel dat het een megagevangenis is zoals soms wordt gezegd. Er is voldoende licht. De cellen hebben uitzicht (mijne toch). Er is een keuken die eruitziet als een normale keuken en die een huiselijkere sfeer schept. (Respondent 18, NL)

Eens men zich in de leefeenheden bevindt, overheerst dus het gevoel van kleinschaligheid. De eerder kleine leefgroepen met gemeenschappelijke ruimtes worden erg gewaardeerd, evenals het afgesloten terras aan elke leefgroep, dat toelaat om wat frisse lucht te nemen of een sigaret te roken buiten de momenten van de wandeling. Toch wordt ook meermaals opgemerkt dat in de gemeenschappelijke ruimte elementen van huiselijkheid ontbreken.

In het kader van normalisering wijst Puddu (2022) op het belang van *home-ification* van de gevangeniscontext. Vanuit normaliseringsperspectief is de inrichting van deze ruimte dus een gemiste kans. Een paar zetels had volgens de respondenten hier bijvoorbeeld kunnen toe bijdragen.

De meningen over de uitspraak of de gevangenis een dorpsgevoel zou oproepen, waren wederom verdeeld. Zo wordt opgemerkt dat de grootschaligheid tot heel wat organisatorische problemen zal leiden:

Les bâtiments sont construits l'un sur l'autre. Ce n'est pas un village, mais une véritable prison. L'étendue et le nombre de bâtiments donnent l'impression que tout cela va être très difficile à organiser et que l'aspect sécurité risque de rapidement prendre le pas sur les autres. (Respondent 4, FR; eigen nadruk)

Daartegenover schrijft een andere respondent:

Voor mij voelde het aan als een gevangenisdorp op mensenmaat, door de aanwezigheid van gras en bomen, en door het feit dat elke cel uitzicht heeft op de omgeving buiten de gevangenis en omdat er geen tralies voor de ramen van de cellen zijn. (Respondent 19, NL; eigen nadruk)

3.4 Sensorische ervaringen en inrichting van de cel

Het verblijven in een gevangenis laat toe om sensorische ervaringen op te doen, die moeilijk te vatten zijn zonder ze daadwerkelijk te beleven. Zoals Wacquant (2002) reeds schreef over etnografisch veldwerk in een Amerikaanse gevangenis:

“What grabs you immediately and before all else upon penetrating into this humongous human storehouse is the deafening and disorienting noise: doors banging, bolts opening and closing, keys jangling, feet shuffling, shrill shouts, blunt orders, and tattered shreds of conversations that rattle, ripple and resound in a high-density sonic mishmash unlike any other. Next is the ubiquitous filth. [...] Then [...] comes the total absence of natural light, which reinforces, to the extent that it is even possible, the feeling of enclosure” (Wacquant, 2002: 373; nadruk in origineel).

Het belang van deze sensorische ervaringen mag dus niet onderschat worden.

De ervaring van de deelnemers aan de immersie was toch enigszins anders dan de situatie die Wacquant (2002) beschrijft. Slechts twee respondenten (6%) beoordelen de lichtinval als onaangenaam, en 27 respondenten (77%) als aangenaam tot zeer aangenaam. Zes respondenten (17%) hebben geen uitgesproken mening. In vergelijking met andere gevangenissen, en zeker de oude gevangenissen, hebben de cellen in Haren een groot raam, dat voor een deeltje kan geopend worden. De meeste cellen hebben bovendien een uitzicht naar de buitenwereld, en ook het ontbreken van tralies draagt bij tot een positieve beoordeling. Anderzijds wordt opgemerkt dat het TL-licht in de cel erg onaangenaam is, zeker tijdens het ontwaken op zondagochtend.

Aangaande de aanwezigheid van lucht/zuurstof in de cel is een iets kleinere, maar nog substantiële groep positief, namelijk 24 respondenten (69%). Eén respondent (3%) vindt dit

onaangenaam en tien respondenten (29%) beoordelen dit als neutraal, en hebben hier dus geen uitgesproken mening over.

Over de geur in de cel zijn de respondenten redelijk positief: achttien respondenten (51%) beoordelen dit als aangenaam tot zeer aangenaam, slechts twee (6%) als onaangenaam. Veel respondenten geven aan dat deze relatief positieve beoordeling hen logisch lijkt, aangezien de gevangenis nog nieuw is. Velen herinneren zich de ongelofelijke stank wanneer ze bijvoorbeeld de gevangenis van Sint-Gillis betraden en vergelijken de situatie daarmee.

Ook over het geluid in de cel zijn de meningen verdeeld, maar toch eerder negatief: negentien respondenten (53%) ervaren dit als onaangenaam tot zeer onaangenaam. Vijf respondenten (14%) hebben geen uitgesproken mening en twaalf respondenten (33%) als aangenaam tot zeer aangenaam. Er wordt aangegeven dat, afhankelijk van de positie in de eenheid, in bepaalde cellen de geluiden zeer sterk resoneren:

Beaucoup de bruits qui résonnent dans les murs. Exemple: depuis l'intérieur de la cellule, quand quelqu'un descend l'escalier de la section, on a l'impression que c'est un éléphant alors que quand on est à l'extérieur de la cellule, cela ne semble pas faire de bruit. (Respondent 2, FR)

Ook het constante overvliegen van vliegtuigen wordt opgemerkt.

Wat de inrichting van de cel betreft, zijn de deelnemers over het algemeen redelijk tot zeer positief. De cel wordt als "spacieuse" (Respondent 3, FR) omschreven, maar zeker niet vergelijkbaar met een kleine hotelkamer of een studentenkamer, zoals wel eens wordt gesuggereerd.

De slaapomstandigheden worden evenmin erg positief beoordeeld: slechts vier respondenten (12%) beoordelen ze als aangenaam en niemand als zeer aangenaam. Twaalf respondenten (36%) hadden slechte ervaringen met de slaapomstandigheden, maar zeventien respondenten (52%) hebben hierover geen uitgesproken mening.⁸ Men vindt het bed te smal en te klein voor personen die groter zijn dan 1m80. Ook de koude in de cellen hield sommige respondenten wakker.

Hoewel het feit dat er een badkamer voorzien is in de cel een zeer grote vooruitgang is ten opzichte van de oudere gevangenis, zijn de meningen over de sanitaire voorzieningen niet echt positief: slechts negen respondenten (26%) beoordelen deze als aangenaam en niemand als zeer aangenaam. Achttien respondenten (52%) vinden ze onaangenaam tot zeer onaangenaam. Acht respondenten (23%) hebben hierover geen uitgesproken mening.

De badkamer heeft een zeer kleine lavabo en ook over het gebruik van de klapdeuren, die de badkamer van de cel afscheiden, zijn er opmerkingen, zeker in het geval van een tweepersoonscel:

Te kleine badkamer voor cel met twee personen + geen privacy voor toiletgebruik door klapdeurtjes, slechte matras, slecht hoofdkussen. (Respondent 3, NL)

Daarnaast werden onderstaande andere negatieve elementen over de badkamer genoteerd:

⁸ Voor deze vraag waren er twee bijkomende missings (33 respondenten vulden deze vraag in).

Deuren in de badkamer. Douche is erg hoog waardoor de badkamer, inclusief het toilet, volledig nat wordt als je een douche neemt. Het toilet heeft enkel een bril en geen dichtklapbaar blad. Er zou een betere afvoer van het water naar de douche moeten zijn. De temperatuur in de cel is aan de koude kant. (Respondent 6, NL)

Toch kunnen we stellen dat de materiële omstandigheden over het algemeen vrij positief worden beoordeeld.

Daarnaast stellen verschillende respondenten de privacy in vraag en wordt de aanslag op de persoonlijke intimiteit aangeklaagd. Hoewel er verkeerdelijk wordt gesproken over een camera⁹, vat het volgende citaat het gevoel van aanslag op de privacy en de persoonlijke intimiteit in de cel uitstekend samen:

J'ai été extrêmement marquée par la perte d'intimité et je ne m'y attendais pas à ce point-là. En effet, plusieurs fois par jour, un agent pénitentiaire ouvre le « guichet » (fenêtre dans la porte) et regarde dans la cellule. J'ai été saisie à plusieurs reprises en entendant un bruit à la porte et lorsque j'ai regardé vers la porte de la cellule, j'ai constaté la présence de 2 yeux. A un moment, j'étais en train d'enlever mon pantalon pour aller me coucher; à un autre moment, je dormais, j'entends du bruit à la porte, ça me réveille (il est 5 h du matin) et je vois 2 yeux dans la pénombre. A d'autres moments, j'entends du bruit à la porte, je ne vois rien parce que je suis dans l'espace sanitaire et plus précisément à la toilette. L'agent ne me voit donc pas et entre dans la cellule. Il y a deux possibilités: soit je me suis évadée (peu probable), soit je suis dans l'espace sanitaire (non visible par le guichet) et dans ce cas, pas nécessairement habillée. Pourquoi entrer alors? Ne peut-on pas respecter un minimum d'intimité? Toujours dans l'espace sanitaire, un œil de caméra (sic) se trouve dans le mur au-dessus du WC et permet donc de filmer toute la pièce et en particulier le détenu en train de prendre sa douche, donc nu. Pourquoi y a-t-il une caméra (sic) dans la partie sanitaire? Qui filme? Quand? Où sont conservées les images? Combien de temps? Qui y a accès? Quel est le contrôle effectué sur cette surveillance? Est-ce légal? Que le détenu soit magistrat ou SDF sans emploi, il a droit au respect de sa personne. Le résultat, c'est qu'on fait tout dans la précipitation pour éviter cette perte d'intimité. (Respondent 12, FR)

3.5 Personeel

In gevangenisonderzoek wordt gesteld dat relaties tussen gedetineerden en personeel het hart van de gevangenis vormen, oftewel “*that the moral quality of prison life is enacted and embodied by the attitudes and conduct of prison officers*” (Liebling, 2011: 485; zie ook Liebling, 2004; Sparks et al., 1996). We vroegen de deelnemers daarom eveneens naar hun visie op het penitentiair personeel en het personeel dat activiteiten organiseert (hulp- en dienstverleners).

Penitentiair personeel

Over de deskundigheid van het bewakend personeel is slechts minder dan de helft van de respondenten (n=15; 42%) positief. Eenzelfde aantal respondenten heeft geen uitgesproken

9 Er was heel wat onrust bij de deelnemers over de aanwezigheid van een camera in de badkamer. Dit zogenaamde 'kijkoog' kan echter enkel geactiveerd worden via een speciale procedure en op momenten van onveilige situaties, wanneer er geen teken van leven is in de cel. Het zicht door het 'kijkoog' zou enkel wazig zijn. Het is dus geen echte camera die toelaat om constant te observeren (Beyens, 2023).

mening en zes respondenten (17%) beoordelen de deskundigheid van het bewakend personeel als negatief tot zeer negatief. Het feit dat de immersie onder zeer grote tijdsdruk is moeten georganiseerd worden en dat het personeel weinig voorbereid was, speelt zeker mee in de negatieve beoordeling. Maar heel wat respondenten hebben hier begrip voor:

Tous les agents avaient l'air perdu. Ils doivent eux-mêmes s'habituer à un système qu'ils ne connaissent pas. Cela a généré de très longs temps d'attente (3 heures pour arriver en cellule en raison de difficultés pour générer les badges). Tout le monde est très gentil mais on sent que rien n'est encore rodé et qu'ils ne sont clairement pas prêts à accueillir de vrai détenu. Ça fait un peu peur en fait ... (Respondent 2, FR)

Rondleidingen in gevangenissen krijgen soms de kritiek *choreographed performances* (Huckelbury, 2009: 126) te zijn. Het voorgaande maakt duidelijk dat deze kritiek niet (volledig) geldt voor de proefopsluiting, die in een eerder chaotische realiteit plaatsvond.

Over het algemeen vonden de respondenten het bewakend personeel respectvol: 27 respondenten (75%) beoordeelden dit aspect als positief tot zeer positief. Iets minder, maar nog 22 respondenten (61%) vonden het bewakend personeel behulpzaam. Respondent 4 (FR) omschrijft het bewakend personeel als "*poli, compréhensif, disponible et humain*". Twee respondenten (6%) waren echter ronduit negatief over de behulpzaamheid van het personeel.

Door de Nederlandstalige deelnemers werd erop gewezen dat het personeel vooral Frans-talig was en dat ze hen daarom niet altijd goed begrepen, zelfs als men een goede basis-kennis had van het Frans. De deelnemers waren zich ervan bewust dat het personeel slecht voorbereid en zoekend was, dat er nog veel kinderziektes waren en dat men daarom vaak geen antwoord op hun vragen had. Een respondent wijst erop dat de deelnemers daarom wellicht een vertekend beeld hebben gekregen van het personeel:

Vooraf Franstalig, en ze begrijpen geen, of amper Nederlands. Personeel kon geen informatie geven over wanneer wat gebeurt. Ze worstelen met het gebrek aan informatie dat ze zelf hebben. Ze doen wat ze gewoon zijn: controleren, deuren open – toe, meer niet. Er is heel weinig gelegenheid om te spreken met het personeel. Ik heb het enige Nederlandstalige personeelslid zelf aangesproken, en hij kwam wel los. Er wordt nooit op de deur geklopt als ze binnen komen. Alleen nadat we thee/koffie hebben genomen en we terug op cel zitten: 'Tu vas bien?'. Zeer onpersoonlijke benadering. Ik weet zelf ook niet goed hoe ze aan te spreken. (Respondent 4, NL)

Deze bevinding brengt overigens ook in herinnering hoe belangrijk meertalige communicatie is, in het bijzonder in de multiculturele detentiecontext die de Belgische gevangenis vandaag is (Kox et al., 2014).

Men vond het personeel over het algemeen echter wel vriendelijk, hoewel de ervaringen daar ook uiteenliepen naargelang met welk personeelslid men in contact is gekomen. Sommige personeelsleden worden als arrogant of weinig geïnteresseerd omschreven. Onderstaande citaten tonen aan dat de ervaringen erg uiteenlopend waren:

Ik vond sommige beambten nogal brutaal en weinig geïnteresseerd. Anderen deden dan net heel hard hun best. De meeste spraken geen of onvoldoende Nederlands. (Respondent 9, NL)

Een vrouwelijke cipier (a) stak er bovenuit en was zeer geschikt voor de job. Een ander personeelslid (b) was uitgeblust en ondermaats en kwam zijn uren kloppen. Ik besepte wel duidelijk hoe afhankelijk men als gedetineerde is van de cipiers en dit zich leent tot corruptie/misbruik. (Respondent 20, NL)

Personeel dat activiteiten organiseert (cf. hulp- en dienstverleners)

Gezien een groot deel van de respondenten omwille van het mank lopen van de organisatie niet heeft kunnen deelnemen aan de georganiseerde activiteiten, konden slechts 21 respondenten antwoorden op de vragen over de ervaringen met het personeel dat de activiteiten organiseerde. De beoordeling van deze personeelsgroep is over de drie aspecten positiever dan voor het penitentiaire personeel. Geen enkele respondent gaf een negatieve score en de meerderheid van de respondenten was positief tot zeer positief.

3.6 Regime

Niet alleen goede relaties tussen personeel en gedetineerden, ook een actief regime met voldoende mogelijkheden om aan activiteiten deel te nemen, wordt in gevangenisonderzoek beschouwd als een bouwsteen voor een humaan en ordelijk leefklimaat (Marshall, 1997; Liebling, 2004; Tournel & Kennes, 2011). Het is dus ook belangrijk om na te gaan hoe het regime ervaren wordt door de deelnemers aan de immersie.

Op de afdeling

Haren is een gevangenis met verschillende afdelingen en soorten regimes, gaande van volledig gesloten tot volledig open. Hoewel de immersie doorging op een open afdeling, vermelden drie respondenten (9%) niet te weten op welk soort afdeling ze verbleven. Van de overige deelnemers geven er drie (9%) aan dat ze op een halfopen afdeling verbleven en vijf deelnemers (14%) menen dat ze op een gesloten afdeling verbleven. 24 respondenten (69%) ervaren wel dat ze op een open afdeling verbleven. Men is verbaasd over het feit dat een open regime gepaard gaat met heel wat controle- en veiligheidsmaatregelen en dat men meer uren in de cel heeft doorgebracht dan men dacht:

Je ne m'attendais pas à devoir passer autant de temps seule dans ma cellule, le moment qui m'a le plus marqué est celui des repas. Le manger tout seul dans sa cellule, c'est vraiment dur. (Respondent 2, FR)

Specifiek voor een open afdeling is dat er heel wat momenten worden voorzien om de cel te verlaten, hetzij om een activiteit bij te wonen, om te wandelen (elke dag werd een wandeling voorzien), afgewisseld met opendeurmomenten, waar de bewoners vrij zijn om zich in de gemeenschappelijke ruimte te begeven. Daar werd ruimschoots gebruik van gemaakt. Veel respondenten vinden het echter jammer dat ze niet samen met anderen mochten eten. Het eten werd verdeeld in de gemeenschappelijke ruimte en vervolgens moest iedereen het apart opeten op de cel, die prompt opnieuw werd gesloten.

Overigens zijn de respondenten over het algemeen vrij positief over de voeding: 20 deelnemers (56%) beoordelen deze als goed tot zeer goed, slechts twee respondenten (6%) als slecht en veertien respondenten (39%) hebben geen uitgesproken mening. Het feit dat al het eten verpakt is in weggooimateriaal wordt betreurd.

Respondent 7 (NL) mist voldoende groenten en fruit: “Maar het eten is niet vies ofzo, gewoon niet gezond genoeg.” Daartegenover waardeert Respondent 16 (NL) de grote porties.

Deelname aan activiteiten

Er werden ook activiteiten aangeboden. Voor de aanvang van de immersie konden de deelnemers doorgeven aan welke activiteiten ze wilden deelnemen, zoals sport, yoga, crea-atelier, werken in de keuken of bezoek ontvangen. Niet iedereen was echter in de mogelijkheid om deel te nemen aan de activiteiten die vooraf werden doorgegeven, wat bij een aantal respondenten tot teleurstelling leidde. Een respondent geeft aan dat het wachten op de activiteiten, die dan uiteindelijk niet doorgingen, voor behoorlijk wat stress en onzekerheid zorgde.

Iedereen heeft deelgenomen aan de wandeling. Het feit dat de wandeling anderhalf uur duurde, in slechte weersomstandigheden, en dat er geen mogelijkheid was om vroeger binnen te gaan, verraste een aantal deelnemers:

1 heure ½ de préau à prendre ou à laisser, c'est difficile à gérer par mauvais temps (le préau du matin est trop tôt). (Respondent 5, FR)

Zoals reeds vermeld was de deelname aan de andere activiteiten zeer beperkt omdat een aantal deelnemers omwille van organisatorische problemen niet tot op de activiteiten is geraakt. Zeven respondenten hebben deelgenomen aan de creatieve workshop en zeven aan het bezoek. Slechts vier respondenten hebben aan de sportactiviteit kunnen deelnemen, twee aan yoga. Vier respondenten hebben gefunctioneerd als hulp in de keuken en drie respondenten hebben geluisterd naar een uiteenzetting van een ex-gedetineerde. Deze laatste activiteit werd sterk gewaardeerd. Om het wegvallen van een aantal activiteiten te compenseren, gaf de gevangenisdirecteur een informatiesessie op zaterdagmiddag en werd een rondleiding georganiseerd binnen de afdeling op zondagmiddag.

De georganiseerde activiteiten worden door de grote meerderheid (n=30; 91%) van de respondenten als (zeer) zinvol geacht. Men wijst op de kans tot zelfontplooiing, de mogelijkheid tot contact met anderen, de kans om in de buitenlucht te komen (wandeling) en de mogelijkheid om een beetje te bewegen. Respondent 19 (NL), die wel de mogelijkheid kreeg om aan meerdere activiteiten deel te nemen, reflecteert hierover als volgt:

De wandeling is natuurlijk zinvol om even buiten te zijn maar ik was verrast door het weinige groen, bij slecht weer duurt de wandeling (1 uur 1/2) te lang, temeer daar er maar een zeer klein afdak is waar amper zeven personen beschut tegen de regen kunnen staan (het regende wel heel hard). Sport en creatief atelier zijn te bestempelen als leuke ontspannende activiteiten. Verrassend vond ik de afwezigheid van activiteiten op het programma waarbij aan de gedetineerde de mogelijkheid wordt geboden om aan zichzelf te werken, terwijl er de dag van vandaag een heel aanbod is. Ook weinig aanbod tot psychologische begeleiding (zou vanaf de intake standaard moeten aangeboden worden). (Respondent 19, NL)

Het gemis aan psychologische begeleiding en de afwezigheid van activiteiten waarbij aan de gedetineerden de mogelijkheid wordt geboden om aan zichzelf te werken, wordt door meerdere respondenten aangehaald. Hieraan moet worden toegevoegd dat het uiteraard niet mogelijk is om alle activiteiten aan te bieden op twee dagen.

Dat je beziggehouden wordt, dat je je gedachten wat kunt verzetten en dat de activiteiten de tijd laten voorbijgaan en de saaiheid doorbreken, komt vaak terug in de antwoorden. Ook het belang voor het mentale welzijn wordt benadrukt:

Pour éviter l'isolement, pour créer du lien, pour garder l'envie, le courage, l'espoir. (Respondent 13, FR)

Over het algemeen benadrukken de deelnemers het grote belang van te kunnen deelnemen aan activiteiten, niet alleen om de tijd te verdrijven, maar ook in het kader van de re-integratie:

Na zelf slechts 36 uur in de cel te hebben verbleven, kan ik dit alleen maar bevestigen: activiteiten moeten echt aangeboden worden met oog op zinvolle dagbesteding. (Respondent 22, NL)

3.7 Impact van het gevangenisverblijf

Hoe schatten de respondenten de psychologische en fysieke impact van de opsluiting op hun welzijn in? De impact op het psychische welzijn werd zwaarder ervaren dan op het fysieke welzijn.

Fysiek welzijn

22 deelnemers (66%) ondervonden geen fysiek effect, omdat aan alle basisbehoeften werd tegemoetgekomen en de cel het nodige basiscomfort bood. Twaalf respondenten (34%) rapporteren fysieke ongemakken omwille van het slecht slapen door de koude 's nachts en een pijnlijke rug van het harde bed en de plasticen matras.

Een respondent, die zijn enquête later opstuurde, rapporteert een zware vermoeidheid de dagen na de immersie:

Énorme fatigue pendant les jours qui suivent, en raison de l'hypervigilance et de la mauvaise nuit (froid, avion, bruits sur la porte ...). (Respondent 12, FR)

De constante waakzaamheid belastte verschillende respondenten, zoals blijkt uit onderstaand citaat:

J'ai eu le sentiment d'être constamment en hypervigilance et je n'ai pas très bien dormi, mais qu'est-ce que passer 36 h dans une prison pour un test face à ceux qui le vivent vraiment? (Respondent 13, FR)

Psychisch welzijn

De impact op het psychische welzijn wordt zwaarder ingeschat. Hier rapporteren vijftien deelnemers (43%) een effect. Daarnaast melden 20 deelnemers (57%) geen noemenswaardig psychologisch effect.

Hoewel er regelmatig wordt gewezen op de te korte duur van de immersie, hebben het gevangenisleven en de organisatorische routines binnen de muren toch een impact op het algemene gevoel van welzijn van heel wat respondenten:

Oui au début, lorsque les horaires annoncés n'étaient pas respectés et que l'impression d'avoir été oubliée est apparue l'ennui aussi car pas d'activité le premier jour. Rapidement l'impression d'être une fourmi dans une boîte. (Respondent 3, FR)

Respondent 6 (NL) rapporteert geen negatieve psychologische effecten, maar denkt dat deze er wel zullen zijn bij een langere opsluiting:

Vermoedelijk komt dit door de korte duur van de oefening. Ik zou het bij een langere periode lastig krijgen met verveling en het feit dat alle dagen dezelfde zijn (geen verschil tussen weekend en weekdagen; alle dagen zelfde ritme: er zijn activiteiten maar het aantal is beperkt). (Respondent 6, NL)

Respondenten verwijzen naar het gevoel van zich onderdrukt te voelen, de vele vragen waarmee ze worstelen in het hoofd en het gevoel van afgesneden te zijn van het leven van hun kinderen. Deze gevoelens genereren stress, frustraties en angsten:

La détention a généré des angoisses liées à la solitude, à l'enfermement et à la perte d'autonomie. (Respondent 12, FR)

Soms angst om achtergelaten/vergeten te worden ... Een paar keer 'onder mijn voeten' gekregen hoewel ik dacht niets verkeerd te hebben gedaan... (Respondent 9, NL)

3.8 Beklijvende ervaringen

We vroegen aan de respondenten om een ervaring te beschrijven die hen bijzonder heeft getroffen en waarvan ze denken dat die hen sterk zal bijblijven. Opnieuw geeft een aantal respondenten aan dat de immersie te kort is om echt beklijvende ervaringen te kunnen geven. Anderen wijzen op een gevoel van verlorenheid en verlatenheid en zich overgeleverd voelen aan de *goodwill* van diegenen die macht hebben over hen. Het gevoel van afhankelijkheid van het personeel komt regelmatig terug, omdat men met veel vragen zit waar men geen antwoord op krijgt. Men merkt op dat het leven in de gevangenis wordt geregeerd door de veiligheidsimperatief, geïllustreerd door de regelmatige fouilleringen aan de kledij telkens men de leefeenheid verlaat. Ook is er het wachten tot de tijd voorbijgaat. Een respondent vat dit treffend samen:

Les journées sont longues et les nuits courtes en prison en raison du bruit (aussi des avions). Le plus marquant est rentrer dans sa cellule en s'enfermant soi-même. Dès que la porte est fermée, vous savez que vous perdez le contrôle de votre vie. La porte n'est ouverte que sur décision des gardiens. Les gardiens peuvent entrer à n'importe quel moment sans prévenir. Cette perte d'intimité est perturbante et déstabilisante. (Respondent 8, FR)

Het feit dat men overgeleverd is aan de willekeur en de informatie van het personeel is wellicht een van de meest genoemde beklijvende ervaringen. Het verlies van zeggenschap over het eigen leven en de afhankelijkheid van de gevangenisstructuren wordt als infantiliserend ervaren, niet in het minst omdat de meeste respondenten in het dagelijkse professionele leven zelf veel beslissingen moeten nemen over het leven van anderen. Het zich realiseren dat men die zeggenschap ook makkelijk kan verliezen en dat men gewoon moet gehoorzamen is confronterend. Respondenten begrijpen de organisatie van de gevangenis niet altijd en het feit dat ze geen uitleg krijgen van het personeel, maakt het allemaal nog moeilijker.

Er werd ons gezegd dat er een programma zou zijn (lag er op papier) en activiteiten georganiseerd zouden worden. Dit was niet het geval. Het gebrek aan agenda, weten wat je wanneer gaat doen is niet evident. + Voelde opgesloten gevoel toen ik belde en niemand kwam en vervolgens op de deur moest kloppen en er pas na 20 minuten iemand de deur kwam openen. Best “angstig”. “Wat als ik nu iets voorhad”. + Verveling komt snel + Je hebt de gewoonte om direct in contact te komen met je naasten en ervaringen meteen te kunnen delen, dit is hier NIET het geval (WhatsApp, bellen, langsgaan bij vrienden). En ik zit hier nog maar 8 uur! (Respondent 7, NL)

Of nog:

Sportactiviteit gepland om 13 uur. + Voor sluiting deuren wordt gevraagd om sportkledij aan te trekken voor de activiteit en wordt gemeld dat u zal worden opgehaald. 13:30 uur nog steeds niemand. 13:45 uur geroep via intercom. Geen antwoord tot 14 uur. Personeel komt langs en deelt mee dat door “omstandigheden” sport niet zal doorgaan en je op cel moet blijven tot 15:30 uur. Pas om 16 uur worden de deuren opnieuw geopend. Verder niets van uitleg of excuses. Bijzonder gevoel van stress en onveiligheid. Grote frustratie. Alsof niemand met je begaan is. Alsof je niet van tel bent. Het gevoel dat een activiteit een gunst is en geen recht zou net andersom moeten zijn. (Respondent 11, NL)

Interessant is dat verschillende respondenten wijzen op het feit dat men in een context van machteloosheid gemakkelijker de controle over zichzelf verliest. Dat wijst erop hoe ingrijpend de context van opsluiting kan zijn voor het welzijn en de zelfbeheersing van een persoon die wordt opgesloten:

Eens net op cel (13u30 uiteindelijk) geen idee van hoe de badge functioneerde, hoe we de celdeur moesten openkrijgen, wanneer we juist buiten gingen kunnen, ... Al snel begonnen we intercom te bellen en zelfs op de deur te kloppen om meer info te krijgen. Zeer rustige magistraten en op korte tijd bonkten we (en naar we nadien hoorden hadden heel wat anderen exact dezelfde reactie) op de deur omdat we schrik hadden dat we de wandeling of het eten of ... gingen missen. (Respondent 16, NL)

Het niet-functioneren van de badge¹⁰ en het moeilijke gebruik van de klink aan de binnenkant van de cel leidden bij heel wat deelnemers tot frustratie. Vooral de problemen met de badge illustreren hoe technologische vernieuwingen die niet goed functioneren, in een gevangeniscontext de afhankelijkheid nog versterken:

Het is de bedoeling dat de gedetineerde wanneer hij toestemming krijgt, zelf zijn celdeur opent. Gedurende mijn opsluiting ben ik daar niet één keer in geslaagd (te weinig kracht om de celdeur open te krijgen). Ook andere vrouwen hadden hier problemen mee. Als je telkens moet bellen, werkt dit natuurlijk op de zenuwen en moet je sowieso wachten. Een collega van mij bleef op die manier verstoken van bepaalde activiteiten. Wij zorgden voor elkaar, maar ik mag er niet aan denken wat er gebeurt als dit niet het

¹⁰ In de gevangenis van Haren is de badge, die men ontvangt bij binnenkomst, een essentieel element van de organisatie van het gevangenisleven. De badge geeft toegang tot de cel en, net zoals in een hotelkamer, moet ze in een houder aan de muur bevestigd worden, zodat licht, deur en water geactiveerd worden op een schermpje dat zich aan de deur bevindt. Het is de bedoeling dat de gedetineerde zich door middel van de badge semi-autonoom kan verplaatsen door de hele gevangenis. Dit aspect is echter niet kunnen uitgetest worden tijdens het testverblijf.

geval is (wat zo zal zijn voor de doorsnee gedetineerde): geen eten, geen bezoek, geen wandeling,... (Respondent 20, NL)

3.9 Beeld en informatie over de gevangenisstraf en het gevangenisleven

Welk effect heeft de immersie op de visie van de deelnemers over de gevangenisstraf? De meeste deelnemers hadden vooraf een eerder negatief beeld, maar omschreven de gevangenisstraf als een “noodzakelijk kwaad” (Respondent 9, NL) of als “noodzakelijk voor de bescherming van de maatschappij” (Respondent 12, NL) en “een essentieel onderdeel van bestraffing van misdrijven” (Respondent 18, NL). Tegelijk was men zich ervan bewust dat de gevangenis “geen hotel is” (Respondent 17, NL) en dat de gevangenisstraf weinig constructieve effecten kan hebben:

La prison est encore trop souvent un temps perdu, la prison déresponsabilise des personnes dont on attend après qu’elles fassent preuve d’autonomie et de prise de responsabilité. (Respondent 5, FR)

Hoe schatten de respondenten vervolgens de impact van hun verblijf op hun beeld over de gevangenisstraf in? De meesten geven aan dat hun beeld maar een klein beetje is veranderd (n=24¹¹; 71%), of helemaal niet (n=8; 24%). Toch geven twee deelnemers (6%) aan dat het verblijf hun beeld over de gevangenisstraf heel sterk heeft veranderd.

Wat hebben de respondenten geleerd over het gevangenisleven? De nadruk op de constante controle en veiligheid en het wegvallen van de autonomie zijn de meest genoemde en opvallende elementen. De immersie heeft de respondenten met zichzelf geconfronteerd en persoonlijke zaken geleerd. Het belang van een goede communicatie tussen directie en bewakend personeel wordt onderstreept en men heeft beter inzicht gekregen in de bewegingen binnen een gevangenis. Daarnaast hebben de kleine irritaties die een gevangenisverblijf met zich meebrengen een echt gezicht gekregen:

Geeft wel een idee ja over het gevangenisleven. Kleine details (intercom die voor problemen zorgt, constant geklap horen van de winkeldeurtjes van je burens op de gang, willen weten hoe laat het is en geen idee hebben, onduidelijke communicatie van cipiers die ervan uitgaan dat iedereen met een half woord alles direct gesnapt heeft) maken het moeilijk. (Respondent 16, NL)

Ook geeft de immersie meer zicht op kleine, maar belangrijke beperkingen die de opsluiting in cellen met zich meebrengt. Men leert bij over de verveling en de traagheid van het leven binnen de inrichting.

Slechts drie respondenten (9%) geven aan dat de immersie een realistisch beeld geeft over het opgesloten zijn in een gevangenis. Wat zijn volgens de overige respondenten dan de grootste verschillen tussen de immersie en een echte detentie? Ten eerste is men het erover eens dat een immersie veel minder stress geeft en dat de psychologische gevolgen niet te vergelijken zijn met een echte opsluiting, omdat men weet wanneer men vrijkomt. Bovendien is het een vrijwillige beslissing om zich te laten opsluiten. Daarnaast zit men tussen ‘gelijkgezinden’ en collega’s, haast in een conviviale context, en niet binnen machtsverhoudingen en vijandigheden die men niet doorgrondt. Ten derde moet men zich niet afvragen of de partner er nog

¹¹ Voor deze vraag was er een bijkomende *missing* (34 respondenten vulden deze vraag in).

zal zijn als men vrijkomt, of men terug kan gaan werken, etc. Daarenboven verblijft men in een 'maagdelijke', propere cel, waarin nog geen andere gedetineerden hebben gezeten. Er is geen geweld, geen drugs, geen lawaai, er waren geen incidenten en er is de gelegenheid om naar huis te bellen. Door de korte testperiode heeft men niet echt kunnen kennismaken met het gevoel van 'routine', intengendeel, er moest veel ontdekt worden, waardoor er weinig gelegenheid was om zich te vervelen. Evenmin waren er conflictueuze verhoudingen tussen de deelnemers en het personeel. Tot slot zat men niet in een overbevolkte cel.

Toch veronderstelt bijna drie kwart van de deelnemers (n=22¹²; 71%) dat het verblijf een impact zal hebben op hun toekomstige professionele handelen. Sommige respondenten (n=9; 29%) geven niettemin aan dat ze de ervaringen van een dergelijke immersie niet kunnen meenemen in hun beslissingen, omdat ze te allen tijde onafhankelijk moeten zijn in hun oordeel. 32 respondenten (91%) vinden evenwel dat alle magistraten een gevangenis zouden moeten kunnen bezoeken. Dat geldt zeker voor magistraten die met strafrecht bezig zijn, zoals strafrechters, procureurs, onderzoeksrechters en strafuitvoeringsrechters, maar ook magistraten die zich bezighouden met jongeren en zelfs magistraten van de familierechtbank zouden gebaat zijn bij zulk bezoek, aldus de respondenten.

Verskillende respondenten getuigen over hoe de immersie hun beeld over de (on)zin van de gevangenisstraf heeft veranderd. Ze zijn kritischer geworden:

Deze ervaring heeft mij het besef bijgebracht dat de gevangenisstraf niet de ideale straf is voor elke veroordeelde, en dat er steeds moet gekeken worden of er geen alternatieve straffen mogelijk zijn. De impact van een gevangenisstraf die uitgevoerd wordt is zeer groot voor een veroordeelde. (Respondent 16, NL)

Avant l'immersion j'essayais déjà dans la mesure du possible, de proposer des mesures alternatives à la détention préventive. Je continuerai, évidemment, mais je serai en plus en mesure d'informer les personnes qui n'ont jamais été détenues, de ce que la détention implique. (Respondent 12, FR)

Men gaat bovendien vergelijken met andere, oude gevangnissen, en dan vindt men Haren humaner. Een respondent die de opsluiting in de gevangenis van Haren als humaanervaarde gaf aan 'minder moeite' te hebben om mensen op te sluiten in de gevangenis van Haren dan in een gevangenis zoals die van Antwerpen:

Dus in die zin is het een beetje dubbel, denk ik. Je zou kunnen zeggen dat als je zelf bent opgesloten geweest dat je dan minder gevangenisstraffen gaat opleggen of toch meer nadenken over welk gedeelte effectief moet zijn. Mijn beeld is dan wat bijgesteld in de zin van zoals het in Haren is, zou het moeten zijn, denk ik, en is het wel menswaardig. Ik zou minder moeite hebben om een gevangenisstraf op te leggen als ik weet dat die persoon naar Haren gaat dan als die naar Antwerpen gaat. (Respondent 1, NL)

Men benadrukt ook het belang van het open regime voor een humane detentie en de re-integratie:

J'ai appris que l'on ne se rendait pas compte de la chance qu'on a d'être en liberté, qu'il s'agit d'une vraie torture sur le long terme d'être emprisonné. Je pense que les régimes

12 31 respondenten vulden deze vraag in.

plus ouverts prévenus par la prison de Haren seront bénéfiques pour la santé mentale des détenus, ce qui garantira probablement une meilleure réinsertion dans la société.
(Respondent 15, FR)

4. CONCLUSIE

Hoewel de helft van de deelnemers niet gelooft dat de immersie een realistisch beeld geeft van een echte gevangeniservaring, vinden ze de immersie en de daarbij horende leerervaring toch waardevol. Men zou het ook aanraden aan magistraten (in opleiding). De deelnemers rapporteren ervaringen die gelijkenissen vertonen met die uit penologisch onderzoek bij gedetineerde personen (Sykes, 1958; O'Donnell, 2014; Shamma, 2014), zoals beperkte autonomie, een grote afhankelijkheid van het personeel, beperkte privacy, ervaringen van tijd die traag voorbijgaat, ... Ze benadrukken het belang van een humane vrijheidsberoving en een open regime.

Bijna (2018) geeft aan dat het aanwezig zijn in een gevangenissetting toelaat om sensorische ervaringen op te doen, zoals bijvoorbeeld het ruiken van de typische gevangenisgeur. Dat viel nog enigszins mee in de nieuwe gevangenis, want ongeveer de helft van de deelnemers beoordeelt de geur als aangenaam. Ook de netheid van het (nieuwe) gebouw wordt positief geëvalueerd. De meerderheid van de respondenten beoordeelt de lichtinval en zuurstof in de cel eveneens als positief. Het geluid, de slaapomstandigheden en de sanitaire voorzieningen worden echter door heel wat deelnemers als negatief omschreven.

Andere materiële omstandigheden, zoals de aanwezigheid van televisie, telefoon en sanitair op cel worden positief geëvalueerd. Deze verschillen echter sterk van de situatie in de meeste andere gevangenis in België. De gerapporteerde nadelen zijn de dominante aanwezigheid van betonnen constructies, het gebrek aan huiselijkheid en de lage temperatuur in de cellen. De interacties met het penitentiaire personeel worden over het algemeen negatiever beoordeeld dan deze met de personeelsleden waarmee men contact had in het kader van activiteiten. Ons onderzoek bevestigt eveneens de impact van contacten met het personeel voor de gevangenisbeleving (cf. Liebling, 2004).

Daarnaast blijven in dit onderzoek enkele belangrijke aspecten buiten beeld. De invoering van het systeem van detentiebegeleiders en veiligheidsassistenten is niet opgemerkt door de respondenten, ook omdat dit systeem duidelijk nog niet op punt stond tijdens de immersie (zie ook Beyens, 2023). Het technologische aspect van de werking met de badges komt eveneens te weinig tot uiting in ons onderzoek – ook omdat we dit niet expliciet hebben bevraagd –, terwijl dit ongetwijfeld een belangrijk aspect zal worden van het leven in de gevangenis van Haren eens alles op volle toeren draait.

Hoewel de immersie, vergeleken met korte gevangenisbezoeken, het bekijken van documentaires, etc., een meer diepgaande ervaring met het gevangenisleven en haar routines impliceert, blijft toch de vraag hoe authentiek zulke ervaring kan zijn (cf. Ross, 2015). De opsluiting was immers kort, de deelnemers hadden geen onzekerheid over hun procesgang (Freeman & Seymour, 2010) of hun vervroegde invrijheidstellingsdatum (Crewe, 2011; Robert, 2018) en ze moesten hun terugkeer naar de samenleving niet voorbereiden. De deelnemers hadden ook geen contacten/ervaringen met de psychosociale dienst, waren niet afhankelijk van de beslissingen van de gevangenisdirectie, de Directie Detentiebeheer en de strafuitvoeringsrechtbank. Dit zijn onzekerheden waarvan we weten dat ze de hedendaagse detentie-ervaringen sterk negatief kleuren (Crewe, 2011; Beyens et al., 2022).

Er zijn echter ook concrete voordelen aan de immersie ten opzichte van andere wijzen van kennismaking met het gevangeniswezen. Een specifiek voordeel is dat er geen gedetineerde personen gedwongen aanwezig waren in de inrichting en dat men daardoor niet terecht komt in wat Meisel (2008: 196) omschrijft als “*voyeuristic spectacles of human misery*”. Bovendien lijken de meeste respondenten, zoals eerder aangegeven, zeer bewust om te gaan met de verschillen tussen hun ervaringen en een echte opsluiting in een gevangenis. Tegelijk is het een vorm van ervaringsleren die gekarakteriseerd wordt door een diepere vorm van begrijpen dan theorie in boeken.

Tegelijk moeten we vaststellen dat dergelijke immersies in ‘ideale’ of ‘goede’ omstandigheden ook het effect kunnen hebben dat men er minder problemen mee heeft om mensen daar op te sluiten dan in een overbevolkte inrichting zoals die van Antwerpen. Dergelijke reacties liggen in lijn met eerder onderzoek waarbij sommige respondenten aangeven dat men na het bezoek de detentiecondities minder zwaar vond dan vooraf ingeschat (Smith et al., 2009). Gezien er grote verschillen zijn tussen gevangenissen en heel wat Belgische gevangenissen overbevolkt zijn, zou men, om een reëel beeld te geven van het leven in de gevangenis, ook immersies moeten organiseren in dergelijke detentieomstandigheden.

REFERENTIES

- Arford, T. (2017). Touring operational carceral facilities as a pedagogical tool: An ethical inquiry. In J. Z. Wilson, S. Hodgkinson, J. Piché & K. Walby (Eds.), *The Palgrave handbook of prison tourism* (pp. 925-945). Palgrave Macmillan.
- Beyens, K. (2022). De gevangenis van Haren: Opportuniteit of gemiste kans? *Panopticon*, 43(6), 548-553.
- Beyens, K. (2023). Gedetineerde voor een weekeinde in de gevangenis van Haren. *Fatik*, 40(177), 11-19.
- Beyens, K., Breuls, L., & Gilbert, E. (2022). The reintegration paradox. Working towards the future while standing still. In N. Carr & G. Robinson (Eds.), *Time and punishment. New contexts and perspectives* (pp. 143-169). Palgrave Macmillan.
- Beyens, K., Devresse, M.-S., & Gilbert, E. (2011). *Werken en leven in de gevangenis: De gebruikers aan het woord. Verslag van rondetafelgesprekken over de architecturale noden van de nieuwe gevangenissen*. Koning Boudewijnstichting.
- Bijnens, A. (2018). Van theorie naar praktijk: Wat leren studenten tijdens een gevangenisbezoek? *Panopticon*, 39(2), 82-96.
- Boone, M., Althoff, M., & Koenraadt, F., m.m.v. Timp, I. (2016). *Het leefklimaat in justitiële inrichtingen*. Boom Juridische Uitgevers.
- Calaway, W. R., Callais, T., & Lightner, R. (2016). Going to prison: The effect of a prison tour on students' attitudes toward punitiveness. *Journal of Criminal Justice Education*, 27(3), 432-448.
- Crewe, B. (2011). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & Society*, 13(5), 509-529.
- Freeman, S., & Seymour, M. (2010). 'Just waiting': The nature and effect of uncertainty on young people in remand custody in Ireland. *Youth Justice*, 10(2), 126-142.
- Hancock, P., & Jewkes, Y. (2011). Architectures of incarceration: The spatial pains of imprisonment. *Punishment & Society*, 13(5), 611-629.
- Herrity, K., Schmidt, B., & Warr, J. (Eds.) (2020). *Sensory Penalties. Exploring the senses in spaces of punishment and social control*. Emerald Publishing Limited.
- Huckelbury, C. (2009). Tour de farce. *Journal of Prisoners on Prisons*, 18(1-2), 126-128.

- Kox, M., De Ridder, S., Vanhouche, A.-S., Boone, M., & Beyens, K. (2014). Detentiebeleving van strafrechtelijk gedetineerden zonder verblijfsrecht. *Tijdschrift voor Criminologie*, 56(2), 31-47.
- Liebling, A. (2011). Distinctions and distinctiveness in the work of prison officers: Legitimacy and authority revisited. *European Journal of Criminology*, 8(6), 484-499.
- Liebling, A., m.m.v. Arnold, H. (2004). *Prisons and their moral performance: A study of values, quality and prison life*. Clarendon Press.
- Marshall, S. (1997). *Control in category C prisons (Home Office research findings No. 54)*. Home Office Research and Statistics Directorate.
- Meisel, J. (2008). The ethics of observing: Confronting the harm of experiential learning. *Teaching Sociology*, 36(3), 196-210.
- Morris, N, Holliday, J., & Binder, R. (2021). Litigation over sleep deprivation in US jails and prisons. *Psychiatric Services*, 72(10), 1237-1239.
- Murdoch, D. J. (2020). Examining student participation in pedagogical correctional tours: “Educational and a lesson for the soul and humanity”? *Criminology, Criminal Justice, Law & Society*, 21(2), 57-75.
- O'Donnell, I. (2014). *Prisoners, solitude and time*. Oxford University Press.
- Pakes, F. (2015). Howard, Pratt and beyond: Assessing the value of carceral tours as a comparative method. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 54(3), 256-276.
- Piché, J., & Walby, K. (2010). Problematizing carceral tours. *The British Journal of Criminology*, 50(3), 570-581.
- Puddu, S. (2022). The “prison house” and normalization. Between the reassertion of privacy and the risk of collectiveness. *Architecture and Culture*. <https://doi.org/10.1080/20507828.2022.2106535>
- Robert, L. (2018). *Maxing out in prison. A study of pre-release long-term prisoners* [Onuitg. doctoraat in de criminologische wetenschappen], KU Leuven.
- Rockell, B. A. (2009). Challenging what they all know: Integrating the real/reel world into criminal justice pedagogy. *Journal of Criminal Justice Education*, 20(1), 75-92.
- Ross, J. I. (2015). Varieties of prison voyeurism: An analytic/interpretive framework. *The Prison Journal*, 95(3), 397-417.
- Shammas, V. L. (2014) The pains of freedom: Assessing the ambiguity of Scandinavian penal exceptionalism on Norway's Prison Island. *Punishment & Society*, 16(1), 104-123.
- Smith, H., Meade, B., & Koons-Witt, B. (2009). The utility of the correctional tour: Student perceptions and the propensity for academic growth. *Journal of Criminal Justice Education*, 20(3), 292-311.
- Sparks, R., Bottoms, A., & Hay, W. (1996). *Prisons and the problem of order*. Oxford University Press.
- Stacer, M. J., Eagleson, R. C., & Solinas-Sauners, M. (2017). Exploring the impact of correctional facility tours on the perceptions of undergraduate criminal justice students. *Journal of Criminal Justice Education*, 28(4), 492-513.
- Sykes, G. H. (1958). *The society of captives*. Princeton University Press.
- Tournel, H., & Kennes, P. (2011). De dilemma's van dynamische veiligheid voor bewaarders. *Panopticon*, 32(3), 21-36.
- Vander Beken, T. (2015). *Howardreizen. De rol van de gevangenis in Europa*. Maklu.
- Vander Beken, T. (2022). Gevangenis als plaatsen van een nieuw begin. Een reisverslag uit Zuid-Afrika. *Fatik*, 39(174), 18-27.
- Van Schalkwyk, L. (2020). *The stories within. Encounters with South African prisons and its people*. Gompel&Svacina.
- Wacquant, L. (2002). The curious eclipse of prison ethnography in the age of mass incarceration. *Ethnography*, 3(4), 371-397.